

Zánik monarchie a vznik republiky

? Proč zanikla habsburská monarchie?

Pomník obětem války v Drahonících na Strakonicku. V první světové válce padlo podle odhadů nejméně 200 000 českých mužů, drtivá většina zemřela v uniformách rakousko-uherské armády. Fotografie je z roku 1937.

 HISTORYLAB 617 203

Co kluci provedli?

Prozkoumej fotografii jednoho klukovského uličnictví z října 1918 a promysli, jak mohlo uličnictví souviset s politikou.

Česká republika, ve které dnes žijeme, navazuje na Československou republiku, která vznikla jako nástupnický stát Rakouska-Uherska na části jeho území. Český postoj vůči této monarchii vytyčil v polovině 19. století historik a politik František Palacký, který v něm viděl záštitu malých středoevropských národů proti Rusku na straně jedné a Německu na straně druhé. Vztahy mezi národy uvnitř monarchie však byly konfliktní.

Vznik Československa byl spojen s první světovou válkou (1914–1918). Svou roli sehráli čeští a slovenští politici doma i v exilu, v čele s T. G. Masarykem, a československé legie, bojující na straně Dohody. Masaryk požadoval vznik samostatného státu Čechů a Slováků, odděleného od habsburské monarchie. Neméně významné byly změny v české a slovenské společnosti v důsledku války. Válka vedla k posílení moci státu a podřízení všech složek společnosti a hospodářství jeho potřebám. Monarchie požadovala stále více a nabízela stále méně. Nespokojenost české veřejnosti využili politici spojení s Masarykem a vyhlásili 28. října 1918 Československý stát. Slovinci se připojili o dva dny později. Zánik monarchie bývá vysvětlován touhou českého národa po samostatnosti. Mohly ale roli hrát i jiné důvody? Proč zanikla habsburská monarchie?

ZDROJ 1

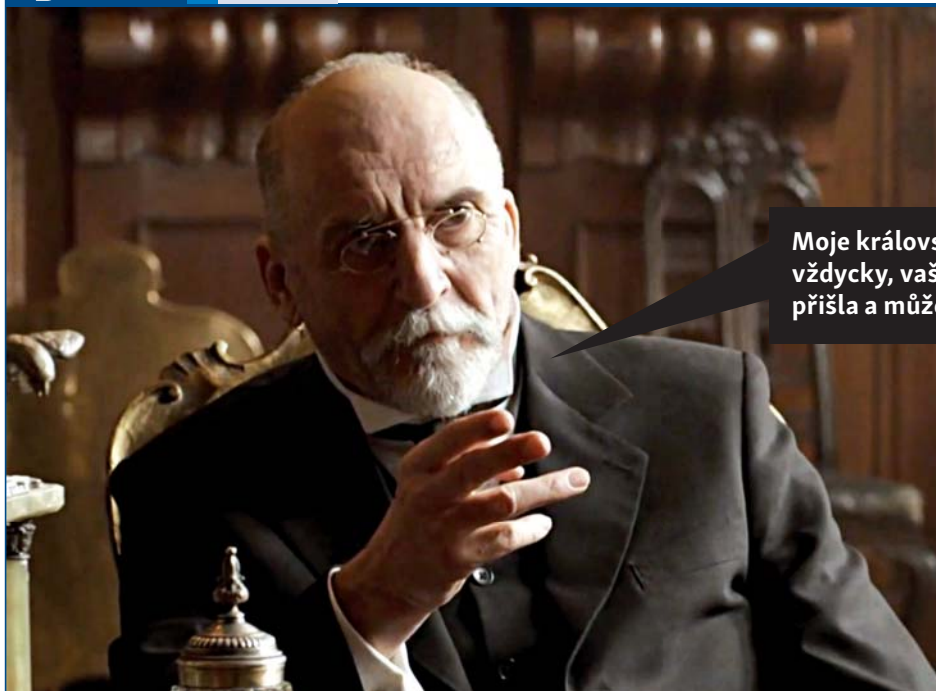

Národnostní mapa habsburské monarchie z roku 1911

1 Jaké národy žily v Rakousku-Uhersku? Jaké národy žily v českých zemích? Jaké národy žily na území, kde se později rozkládalo Československo?

2 Jak Masaryk a Thun vnímají rakouskou monarchii na začátku války? V čem se jejich postoje shodují? V čem se odlišují?

ZDROJ 2 617 202

Masaryk a Thun v roce 1914
Veliké bourání (1918), 2013

Moje království tady bylo
vždycky, vaše monarchie
přišla a může zas odejít.

Ukázka zachycuje rozhovor mezi místodržícím Thunem (nejvyšší státní rakouský úředník v Čechách) a Tomášem Garriguem Masarykem. Oba se skutečně setkali v roce 1914, než Masaryk odešel do exilu, podrobný obsah jejich rozhovoru ovšem není znám. Jde o fikci, která ale poměrně věrně odráží, co o těchto mužích dnes víme.

ZDROJ 3

Diktát pro školy z roku 1917

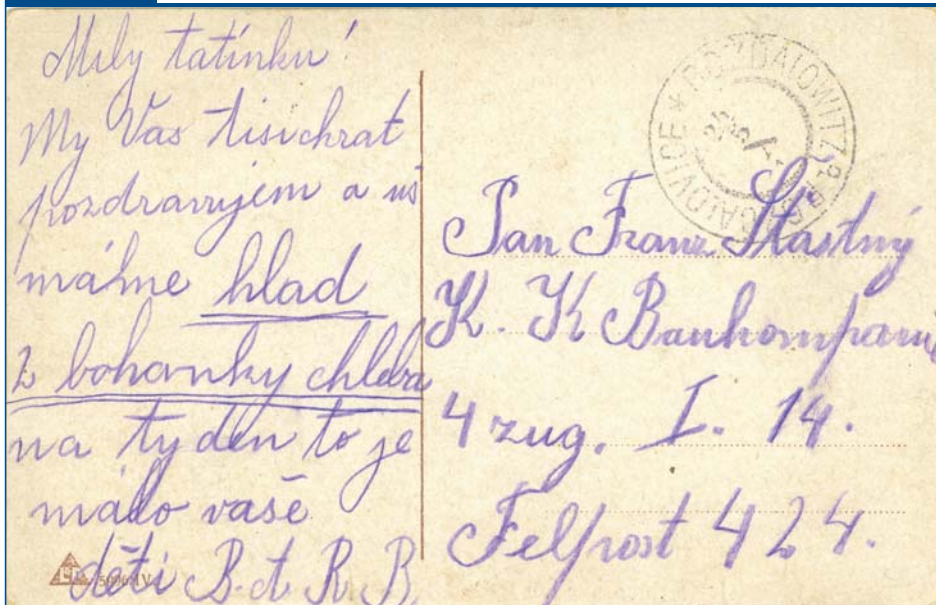
Výživa za světové války

Za světové války nebylo možno zásobovati obyvatelstvo obvyklým způsobem jako za dob míru, neboť k nám byl úplně znemožněn dovoz životních potřeb z cizozemska. Neobyčejně velikou spotřebu potravin bylo nutno krýti jen z domácí sklizně.

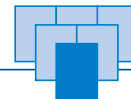
Aby bylo zabráněno nedostatku potravin, bylo u nás vydáno dobře promyšlené nařízení o zásobování obyvatelstva moukou a chlebem. Každý obdržel chléb a mlýnské výrobky jen na výkazní lístky. Všude obyvatelstvo projevilo smysl pro šetrnost. Zbytečně nikdo se nepřesycoval, což bylo dříve u mnohých zvykem. Vymizelo též plýtvání potravou.

3 Prohlédni si zdroj 4.
Kam píší děti otcí?
Co mu píší? Pokus se
vysvětlit význam obrázku.
Srovnej obsah pohlednice
s diktátem (zdroj 3).

ZDROJ 4

Válečná pohlednice

? Proč nevyhrálo Německo, Japonsko a jejich spojenci válku?

Záběr z traileru k počítačové hře *Wolfenstein: The New Order*, která vyšla v roce 2014. Hlavní zápletkou příběhu hry je, že nacisté vynalezou atomovou bombu jako první. S její pomocí zvítězí ve druhé světové válce a podřídí své vládě většinu světa.

Jak by vypadal dnešní svět, kdyby druhou světovou válku vyhráli nacisté a jejich spojenci? Tato otázka podněcuje fantazii tvůrců knih, filmů i her a dokazuje, jak významnou událostí pro naši současnost druhá světová válka je. Avšak ještě v polovině druhé světové války nebylo vůbec zřejmé, že nacisté nezvítězí, spíše naopak. První významné porážky přišly až na konci roku 1942 u Stalingradu a El Alameinu v severní Africe – tedy téměř po třech letech války v Evropě. Boj proti nacismu se neodehrával jen na bitevních polích, ale zahrnoval také politická rozhodnutí a dohody, nové technologie, odbojářskou činnost, práci médií či výkon průmyslu a dopravy. Se všemi těmito činnostmi souvisely osudy lidí, kteří do nich byli zapojeni – někdy dobrovolně, jindy z nutnosti. Teprve souhrou činností v mnoha oblastech došlo v roce 1945 k porážce nacistického Německa a jeho spojenců v Evropě a o čtyři měsíce později i Japonska v Asii.

2 Prohlédni si zdroje 2–4 a popiš, o jakých příčinách porážky států osy vypovídají.

ZDROJ 1 HISTORYLAB 617 213

Proč nevyhráli válku?

1 Příčiny porážky nacistického Německa se staly také předmětem sporu historiků. Začni práci srovnáním dvou textů odborníků na druhou světovou válku ve cvičení v aplikaci HistoryLab. Kdo podle tebe přesvědčivěji líčí příčiny porážky nacistického Německa?

ZDROJ 2

Tabulka zbrojní výroby jednotlivých států v letech 1940–1943

Tabulka zobrazuje v miliardách dolarů hodnotu zbrojní výroby válčících států (hodnota dolaru z roku 1944). Závorky označují státy, které v roce 1940 ještě nebojovaly.

	1940	1941	1943
Velká Británie	3,5	6,5	11,1
Sovětský svaz	(5,0)	8,5	13,9
Spojené státy americké	(1,5)	4,5	37,5
Spojenci celkem	3,5	19,5	62,5
Německo	6,0	6,0	13,8
Japonsko	(1,0)	2,0	4,5
Itálie	0,75	1,0	—
Osa celkem	6,75	9,0	18,3

ZDROJ 3**Atlantická charta**

Atlantická charta bylo společné prohlášení států bojujících proti nacistickému Německu, vydané 14. srpna 1941. Dokument lze chápat jako formulování ideové a diplomatické pozice protinacistické aliance. Fotografie zachycuje Franklina D. Roosevelta a Winstona Churchilla na palubě lodi Prince of Wales, kde probíhala jednání o Atlantické chartě.

Překlad vybraných částí Atlantické charty

President Spojených států amerických a ministerský předseda Churchill v zastoupení vlády Jeho Veličenstva ve Spojeném království pokládají za správné u příležitosti svého setkání vyhlásit některé společné zásady státní politiky svých zemí, na nichž zakládají své naděje v lepší budoucnost světa.

Za první: Jejich země neusilují o územní nebo jiné zisky.

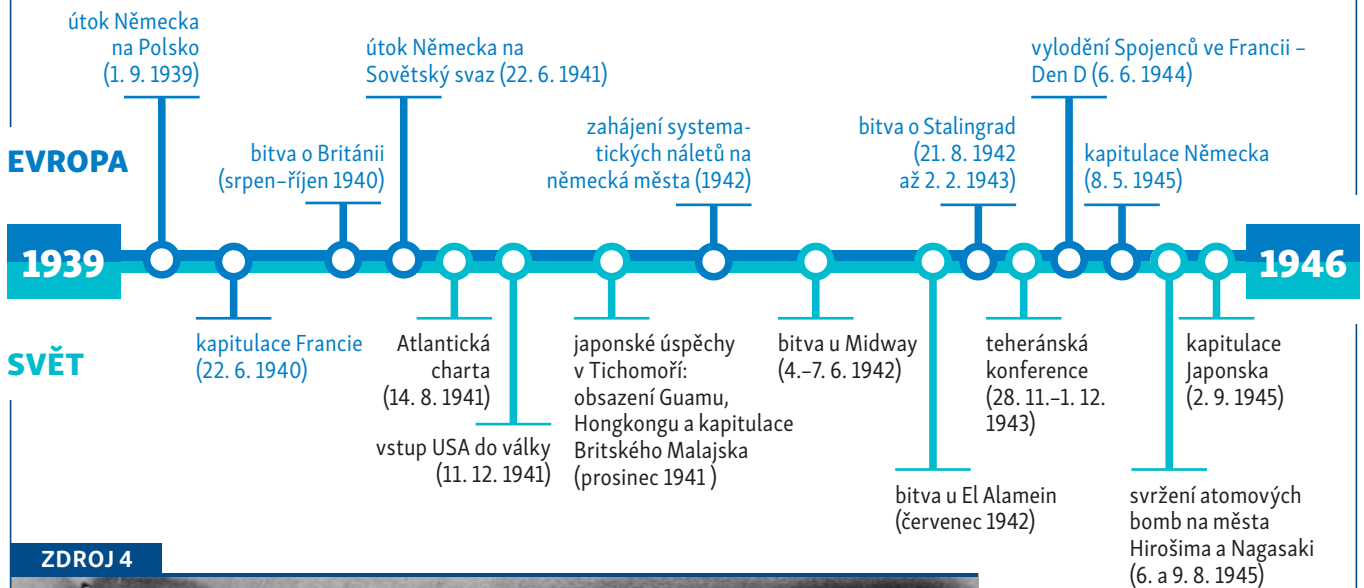
Za druhé: Nepřejí si žádných územních změn, jež by nebyly v soulase se svobodně vyjádřeným přáním národů, jichž se týkají.

Za třetí: Respektují právo všech národů zvolit si vládní formu, v níž chtějí žít, a přejí si, aby svrchovaná práva a samostatnost vlády byly vráceny těm, kdož jich byli násilím zbaveni.

Za čtvrté: Budou usilovat, přihlížejíce náležitě ke svým platným závazkům, aby všechny státy, velké i malé, vítězné i poražené, měly za rovných podmínek lepší přístup k světovému obchodu a ke světovým zdrojům surovin, jichž potřebují ke svému hospodářskému rozkvětu.

(...)

Za osmé: Věří, že všechny národy světa musí z důvodů věčných i z důvodů duchovních dospět k tomu, že upustí od používání síly.

ZDROJ 4

Britský plakát vysvětlující princip využití radaru u námořnictva (1945)

Co se o minulosti (ne)dozvídáme od pamětníků?

Příslušníci jednotky Lidových milicí v n. p. JAWA Týnec nad Sázavou pořádají časté besedy s dětmi ze základních škol na okrese Benešov (1986, dobový text).

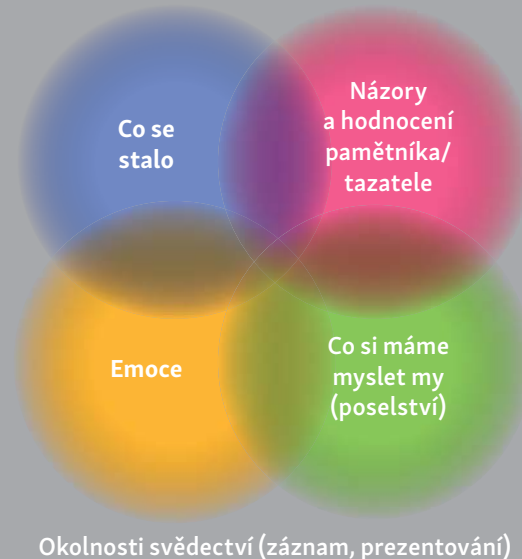
Nejznámější scénu besedy s pamětníkem v populární kultuře najdeme ve filmu *Pelíšky* (1999).

Jak by podle vás měli vypadat ideální pamětník nebo pamětnice, kteří vás navštíví ve škole? Měli by zažít významné události – třeba komunistické vězení, 17. listopad na Národní třídě nebo pomáhat jako dobrovolníci při tisícileté povodni v roce 2002? Historická věda dlouhá léta přistupovala k pamětníkům s nedůvěrou. Jejich vzpomínky byly příliš subjektivní a „nevědecké“ na to, aby se podle nich mohla psát velká historie. Způsob, jak lidé rozumí historickým událostem a jak na ně vzpomínají, je ale nenahraditelným zdrojem historického poznání zejména v situaci, kdy chybí jiné prameny. V dřívějších letech bylo běžné, že vybraní pamětníci ve školách potvrzovali pravdivost příběhů, které se psaly v učebnicích. Pamětníci ale mohou příběhy v učebnicích doplnit, nebo dokonce zpochybnit. Paměť jednotlivce nebo skupiny (třeba paměť rodiny nebo národa) se s historií navzájem ovlivňují. Vy máte možnost najít si své vlastní pamětníky a pamětnice a svá vlastní témata, která s jejich využitím budete zkoumat. I vy můžete „psát dějiny“. Podstatné je, abyste uměli vzpomínky posuzovat kriticky jako každý jiný historický pramen a poradit si se situací, kdy pamětníci nebudou mít stejný pohled na jednu věc – třeba na téma svobody.

Kde pátrat po pramenech?

Příběh každého člověka je zajímavý a významný. Pamětníkem se mohou stát rodiče, prarodiče, sousedé a sousedky, známí i vaši vyučující. Díky digitálním technologiím můžeme využít rozsáhlé digitální archivy vzpomínek lidí, kteří už zemřeli – například *Paměť národa*, *Paměť žen*, *Paměť Romů* nebo *USC Shoah Foundation*. Výhodou pátrání v nedávné historii školy je množství pramenů, které mohou sloužit k porovnání vzpomínek pamětníků, například staré učebnice a sešity nebo školní kroniky. Některé archivy dokonce nabízejí digitalizované kroniky, například Státní oblastní archiv v Třeboni.

Při práci s pamětnickým svědectvím popisujeme, zkoumáme, vysvětlujeme, reflektujeme:

- 1** Jaké důležité události žáci s paní učitelkou vybrali, aby sestavili životní příběh pamětnice?
S jakým poselstvím ho propojili? Jak okolnosti natáčení rozhovoru mohly ovlivnit vyprávění příběhu?

ZDROJ 1 617 254

Klip s příběhem pamětnice Věry Halové (nar. 1954), který v rámci projektu *Příběhy našich sousedů* zaznamenali žáci a žákyně ze ZŠ Rokytnice v roce 2020.

Jejich paní učitelka Jana Machovská práci na webu školy ohodnotila slovy: „Všichni se shodli, že jim projekt hodně přinesl. Uvědomili si, jak důležité je připomínat si události, které se staly a mohou být pro nás poučením, hlavně proto, aby se historie nemusela opakovat. Naučili se vážit si svobody.“

ZDROJ 2

Úryvek z rozhovoru s vedoucím směny v továrně Spolchemie (44 let), zaznamenaný žákem Základní školy Ústí nad Labem, SNP 2304/6, při školním projektu *Velké a malé příběhy moderních dějin* (2011)

Jak na tebe působila tehdejší doba (před rokem 1989)?

Bylo mi 15 až 20, takže jsem do politiky vůbec neviděl, ale připadal jsem si hrozně omezeně, každý nás kontroloval, kde, kdy a co děláme (jezdil jsem trampovat, hraní na hudební nástroje atd.). Ale v porovnání s dneškem jsme měli mnohem více svobody a byli jsme mnohem méně omezovaní. Na ulicích bylo bezpečno, drogy, to byl téměř neznámý pojem, a když se objevil nějaký narkoman, tak pro nás byl naprostým exotem. Bezdomovci a nezaměstnaní nebyli, protože každý měl právo a povinnost pracovat. Lidé měli k sobě blíž a v sociálním směru jsme měli jistoty, které dnes nemáš.

Jak se ti tehdy vlastně žilo?

Měli jsme touhu jezdit na Západ, mysleli jsme si, jak to tam není skvělé, ale když to k nám potom dorazilo, zjistili jsme, že to takový přepych není. Žilo se beze strachu ze ztráty z práce, že vůbec omarodíš. Uznávám, že někteří lidé režim odsuzují, protože je nějak postihl (ač už z politických důvodů, tak i z jiných), ale naše rodina žila v poklidu, protože v naší rodině nebyl nikdo postižený znárodněním a nikdo „nebojoval“ proti režimu.

- 2** Jak se liší obsah vzpomínek a poselství příběhu vedoucího směny od Věry Halové (zdroj 1)? Zaměř se zejména na to, jak hodnotí dobu před rokem 1989 a jak pohlíží na téma svobody. Čím si rozdíl vysvětluješ?

HISTORYLAB 617 255

- 3** Jaký příběh by mohl obě fotografie spojovat? Na co by ses mohl/a Petra Berounského zeptat, abys to zjistil/a? Vymysli a v pracovním sešitě si poznamenej i další otázky. Pracovat můžeš i přímo v aplikaci HistoryLab.

Jaký příběh ukrývá rodinné fotoalbum?

Zjisti, s čím se museli vyrovnávat mladí muži a jejich rodiny za socialismu.

Skvělý zdroj informací i nástroj, jak pamětníky a pamětnice rozpovídat, jsou fotografie. V rodinném albu Petra Berounského, který v polovině 70. let strávil dva roky povinné vojenské služby jako fotograf u jednotky protiletectvé obrany v západních Čechách, se dochovaly tyto dvě fotografie.

Zdokumentovali je žáci a žákyně pražského Gymnázia Přírodní škola při školním projektu v Teplé v roce 2019. S fotografiemi můžeš pracovat v aplikaci HistoryLab.